

**TERK SEBEBİYLE BOŞANMAYA İLİŞKİN YARGITAY HUKUK GENEL
KURULU'NUN 13.03.2015 TARİHLİ VE 2-1688/1032 SAYILI KARARININ
DEĞERLENDİRİLMESİ**

*The Evaluation About The Decision of the Turkish General Assembly of Civil
Chambers of Court of Cassation (Dated 13.03.2015, Numbered 2-1688/1032)
About Desertion*

Arş. Gör. Dr. Ayşe Nur KILINÇ¹

Geliş Tarihi: 17.05.2018

Kabul Tarihi: 06.07.2018

ÖZET

Terk sebebiyle boşanma, Türk hukukunda özel ve kusura dayanan boşanma sebeplerinden biri olarak varlığını korumaktadır. Terk sebebiyle boşanma sıkı şekil koşullarına bağlanmış olup, bu çalışmada önce terk sebebiyle boşanmaya ilişkin şartların içtihatlar da nasıl somutlaştırıldığı gösterilmektedir. Yargıtay'ın terkin haklı sebebe dayansa bile, bu haklılığın terk eden eşe süresiz olarak eve dönmeme hakkı vermeyeceğine ve haklı sebeple terk eden eşin kendisine eve dönme ihtarı tebliğinden sonra boşanma davası açmasının dürüstlük kuralına aykırı olduğuna ilişkin yerleşik içtihadı bulunmaktadır. Bu içtihatlar özellikle terkin diğer eşin maddî ve manevî cebrinden kaynaklandığı hâllerde adaletsiz sonuçlar doğurmuştur. Yargıtay Hukuk Genel Kurulu'nun 13.03.2015 tarihli 2-1688/1032 sayılı kararında ise, bu adaletsiz yaklaşımdan dönülmüş ve böyle hâllerde diğer eşin zorlamasıyla ortak konutu terk eden eşin "terk edilmiş sayılacağı" belirlenerek, yerinde bir şekilde diğerini terke zorlayan eşin terk sebebiyle boşanma davası açma hakkı bulunmadığı sonucuna varılmıştır.

Anahtar Kelimeler: Boşanma, Terk, Diğer eşin maddî ve manevî cebrî, Yargıtay Hukuk Genel Kurulu

ABSTRACT

The grounds for divorce in Turkey are set forth in Turkish Civil Code. One of them is regulated by the article 164 and defined as "desertion". This ground occurs when only one of the spouses has left the other in order to refrain from his/her matrimonial obligations without a reasonable cause. If the abandonment continues at least four months and still goes on, the other spouse will be able to send a legal notice by the court or notary to the leaving spouse to return to marital home. When this legal notice is unanswered, the other spouse will be entitled to apply to the court for divorce due to desertion. The deserting spouse is considered as faulty. On the other hand, if one of the spouses causes the other to leave the marital home through misconduct, not the leaving spouse but the forcing the other to leave will be considered as deserting one. Nevertheless, in Turkey Court of Cassation concludes that the spouses leaving marital home with a reasonable cause -even if as a result of the misconduct of other spouse- do not have a right to leave unlimitedly. Therefore, when the abandonment takes a long time, it is concluded that the leaving spouse is considered as "deserting" and faulty one. However, the decision of the General Assembly of Civil Chambers of Court of Cassation (dated 13.03.2015, numbered 2-1688/1032) presents a solution for this injustice.

Keywords: Divorce, Desertion, Misconduct of the other spouse, General Assembly of Civil Chambers of Court of Cassation

¹ Gazi Üniversitesi Hukuk Fakültesi Medeni Hukuk Ana Bilim Dalı, anilgin@gazi.edu.tr.

I. GİRİŞ

Aile, insanın varoluşundan beri toplum içindeki vazgeçilmez önemini korumaktadır. Gerçek kişiler, evlenme için kanunda aranan şartları taşımaya başladıklarından itibaren evlenerek kendi ailelerini kurmaya yönelmektedirler. Eşler, evlenmenin başında sürekli şekilde ortak bir yaşam kurmak üzere bir araya gelmiş olsalar da evlilik birliği süresince yaşanan olumsuzluklar bu birliğin boşanma ile sona ermesini gerektirebilir.

Hukuken geçerli şekilde kurulan bir evliliğin belirli nedenlerin varlığı hâlinde hâkim kararı ile sona erdirilmesi boşanma hukukunun konusunu oluşturur. Boşanma çok seyrek bir şekilde tek ve doğrudan bir olayla ilişkilidir. Boşanma, esasen evliliğin ilk dönemlerinden itibaren başlayan sorunların yıllar içinde birikmesiyle çözümsüz hâle gelmesinden kaynaklanır. Aile hukuku ulusal bir hukuk alanıdır. Bu çalışmada Türk hukukunda yer alan boşanma sebepleri arasında yer alan “*terk*” incelenmektedir. Türkiye Cumhuriyeti Anayasası “ailenin korunması” kenar başlıklı m. 41/II, devlete ailenin huzur ve refahı için gerekli tedbirleri alma görevini yüklemektedir. Ailenin korunması, devletin boşanmayı önleyici ve zorlaştırıcı bir hukuk düzeni kurmasını değil; aksine medenî uygarlıklar seviyesinde bir boşanma hukuku sistemi kurmasını gerektirir.

Türk hukukunda boşanmanın sebebe ve hâkimin hükmüne dayanması gerektiği düzenlenmiştir. Türk Medenî Kanunu'nun 161 ila 166'ncı maddeleri arasında düzenlenen ve sayıca sınırlı olarak belirtilen sebeplerden birinin bulunması hâlinde ve ancak hâkim hükmüyle boşanmaya karar verilebilir². Bu sebepler arasında TMK m. 166/III'te düzenlenen anlaşmalı boşanmanın modern hukuklara uygun şekilde eşlere boşanma imkânı verdiği görülmektedir. Buna karşılık Türk hukukunda salt fiilî ayrılığa ilişkin bir boşanma sebebi bulunmamaktadır. Nitekim TMK m. 166/IV'te düzenlenen hükme göre, fiilî ayrılığa dayalı bir boşanmaya hükmedilebilmesi için önceden açılmış ve ret ile sonuçlanmış bir dava önkoşul olarak aranmaktadır³. Kanaatimizce Türk hukukunda önceden açılmış ve reddedilmiş (ya da feragat edilmiş) bir boşanma davası aranmaksızın ortak yaşamın belirli süre kurulamamış olması

² Akıntürk/Ateş Karaman, 243; Dural/Öğüz/Gümüş, prg. 558-560.

³ Diğer taraftan uygulamada boşanmak isteyen eş, önce boşanma davası açmakta ancak henüz yargılamaya geçmeden davadan feragat ederek üç yıllık ayrı yaşama süresini feragat tarihinden itibaren başlatmaktadır. Nitekim Yargıtay boşanma davasından feragat edildiği durumda da bu şartın gerçekleşmiş olduğunu kabul etmektedir (Yargıtay 2.H.D. 30.06.1992 tarihli 7120/7375 sayılı kararı). Üç yılın sonunda ise, TMK m. 166/4 hükmüne dayanarak dava açılıp boşanma sağlanmaktadır. Dolayısıyla reddedilmiş bir davanın mevcudiyetini arayan TMK m. 166/4 hükmü uygulamada etkisiz hâle getirilmektedir. (Bkz. T.C. Aile ve Sosyal Politikalar Bakanlığı Aile ve Toplum Hizmetleri Genel Müdürlüğü, Türkiye Boşanma Nedenleri Araştırması TBNA 2014, 32, 200).

kusura dayanmayan bir boşanma sebebi olarak düzenlenmelidir. Nitekim modern hukuk sistemlerinde yirminci yüzyılın ikinci yarısından itibaren “boşanmada kusursuzluk devrimi” denen bir dönem başlamış⁴ ve “kusur” yanında eşlerin ortak iradesine dayanan “karşılıklı rıza” ile kusura dayanmayan ve eşler arasındaki “ortak hayatın bir süre kurulamaması” da evlilik birliğinin temelden sarsıldığını gösteren sebepler arasında düzenlenmiştir⁶.

Türk hukukunda özellikle eşlerden birinin ortak konuttan ayrılması ve eşler arasında fiilî ayrılığın gerçekleşmesi durumunda ortak konutta kalan eş terk edenin kusurlu olduğu sonucunu da sağlayan “terk sebebiyle boşanma” davası açma yoluna gitmekte ve bu sebeple boşanabilmek için hükümde düzenlenen bazı şekli koşulları yerine getirmektedir. Aşağıda Türk hukukunda içtihatlarda terk sebebiyle boşanma hükmünün şartlarının nasıl yorumlandığı gösterilecek ve terk sebebiyle boşanma hükmüne ilişkin Yargıtay Hukuk Genel Kurulu’nun 2015 tarihli bir kararının yerleşik içtihat hâline gelmesi gerekip gerekmediği incelenecektir.

II. TÜRK HUKUKUNDA TERK SEBEBİYLE BOŞANMA

A. Genel Olarak

Bu çalışmada Türk hukukunda boşanma sebepleri arasında yer alan ve Kanunun 164. maddesinde düzenlenen terk sebebiyle boşanmanın şartları, terke ilişkin içtihatlar çerçevesinde incelenmektedir. Terk, özel ve mutlak bir boşanma sebebidir. Mutlak boşanma sebeplerinde hâkim, kanunda boşanmaya sebep olarak gösterilen olgunun ispat edilmesi durumunda, bu durumun diğer eş için ortak hayatı çekilmez hâle getirip getirmediğini araştırmak zorunda değildir. Diğer bir deyişle özel boşanma sebebinin şartlarının somut olayda gerçekleşmiş olması boşanmaya hükmedilmesi için yeterlidir⁷. Terkin mutlak boşanma sebebi olarak düzenlenmesi, evlenmenin eşleri birlikte yaşamakla yükümlü kılmasından kaynaklanır.

⁴ Doktrinde, ülkemiz gerçekleri göz önünde bulundurulduğunda boşanma hukukunda kusur kavramının kaldırılmasına tereddütle yaklaşılmaktadır (Ceylan, 197).

⁵ Fiilî ayrılık süresi İsviçre hukukunda 1.6.2004’ten itibaren iki yıl olarak belirlenmiştir. İsviçre Medeni Kanunu m. 114’te eşler arasında iki yıl boyunca fiilen ayrı yaşama sonrasında eşlerden birinin ayrı yaşamaya dayanarak tek taraflı olarak boşanmayı talep edebileceği düzenlenmiştir. Burada eşler arasındaki ortak yaşamın iki yıl kurulamamış olması, evliliğin geri dönülemez şekilde temelden sarsıldığını gösterir. Boşanma davasının açıldığı tarihte iki yıllık ayrı yaşama süresinin dolduğu ispatlanmalıdır. Fiilî ayrılık süresi Almanya’da üç yıl, Fransa’da ise iki yıldır (Bkz. Hausheer, çev. Çivi/Unkan, 32-33; Oktay Özdemir, 39).

⁶ Oktay Özdemir, 32. Ulusal düzeydeki yasal değişikliklerin yürürlüğe girmesinden itibaren kısa vadede boşanma oranlarındaki artışta etkili olduğu; bununla birlikte uzun vadede bu etkinin ortadan kalktığı belirtilmektedir (González/Viitanen, 20-21; Coelho/Garaupa, 525-539).

⁷ Akintürk/Ateş Karaman, 243-244; Dural/Öğüz/Gümüş, prg. 562, 605; Öztan, 644.

Türk hukukunda terk sebebiyle boşanma davası açılması sıkı koşullara tabî tutulduğundan çok fazla tercih edilmemektedir. Terk sebebiyle açılan boşanma davalarının büyük kısmı dava şartlarının gerçekleşmemesi sebebiyle reddedilmektedir⁸. Türk Medenî Kanunu m. 164'e göre, "Eşlerden biri, evlilik birliğinden doğan yükümlülüklerini yerine getirmemek maksadıyla diğerini terk ettiği veya haklı bir sebep olmadan ortak konuta dönmediği takdirde ayrılık, en az altı ay sürmüş ve bu durum devam etmekte ve istem üzerine hâkim veya noter tarafından yapılan ihtar sonuçsuz kalmış ise; terk edilen eş, boşanma davası açabilir. Eşini ortak konutu terk etmeye zorlayan veya haklı sebep olmaksızın ortak konuta dönmesini engelleyen eş de terk etmiş sayılır.

Davaya hakkı olan eşin istemi üzerine hâkim veya noter, esası incelemeyen yapacağı ihtar da terk eden eşe iki ay içinde ortak konuta dönmesi gerektiği ve dönmemesi hâlinde doğacak sonuçlar hakkında uyarıda bulunur. Bu ihtar gerektiğinde ilân yoluyla yapılır. Ancak, boşanma davası açmak için belirli sürenin dördüncü ayı bitmedikçe ihtar isteminde bulunulamaz ve ihtardan sonra iki ay geçmedikçe dava açılmaz."

B. Uygulamadan Örneklerle Terk Sebebiyle Boşanmanın Şartları

1. Eşlerden Birinin Evlilik Birliğinin Getirdiği Görevleri Yerine Getirmemek Amacıyla Ortak Konutu Terk Etmesi

Terkten söz edebilmek için eşlerden birinin evlilik birliğinin getirdiği görevleri yerine getirmemek amacıyla ortak konutu terk etmesi gerekir⁹. Dolayısıyla en başta eşlerin evlilik sonrasında birlikte yaşadıkları ve TMK m. 186/1 gereği birlikte seçtikleri bağımsız bir ortak konutun varlığı aranmaktadır. Eşlerin ortak konutu birlikte belirleyememeleri durumunda TMK m. 195'e göre hâkimin müdahalesine başvurulur¹⁰.

Eşlerin ortak bir konutu bulunmaktaysa, terk sebebiyle boşanmanın ilk şartının ilk unsuru gerçekleşmiş olur. Daha sonra eşlerden biri, bu ortak konutu ortak hayata son vermek amacıyla terk etmiş olmalıdır. Eşlerin ortak konutta birlikte oturmaya devam ettikleri sürece küs olmaları, konuşmamaları, yemeklerini, oturma odalarını ve hatta yataklarını dahi ayırmış olmaları terk sebebiyle boşanma davası açılabilmesine imkân tanımaz¹¹.

Türk hukukunda eşlerden birinin haklı bir sebep olmaksızın ortak konutu bırakıp gitmesi hâlinde, eşler arasında ortak yaşamın kurulamaması sebebiyle boşanma davası açılmadığından ortak konutta kalan eş ancak boşanmada kusura dayalı sebepler arasında bulunan ve "terk" olarak ifade edilen özel

⁸ Kandil, 47.

⁹ Dural/Öğüz/Gümüş, prg. 608; Öztan, 667.

¹⁰ Yargıtay 2. H.D. 21.09.2004 tarihli 9288/10384 sayılı ve 25.03.2004 tarihli 2883/3814 sayılı kararları.

¹¹ Akıntürk/Ateş Karaman, 254; Dural/Öğüz/Gümüş, prg. 606, Öztan, 667; Kandil, 50.

sebebe dayanarak boşanma davası açabilir. Ortak konutu haklı sebeple terk eden eşe ise, terk sebebiyle boşanma davası açılmaz. Örneğin evden ayrılışın diğerinin rızasına dayanması, eşlerden birinin bir başka şehirde iş bulması ve taşınmak zorunda kalması “terk” değildir. Böyle bir durumda ortak konutun bulunduğu yerde çalışmaya devam etmekte olan eşin, evden ayrılan eşin çalışma yerine tayin istememesi yahut taşınmaması da terk değildir. Yine askerlik, hastalık, hüküm giymek gibi sebeplerle evden ayrılma durumunda da haklı sebep vardır. Somut olayda ortak konuttan ayrılmakta haklı bir sebebin bulunup bulunmadığını hâkim takdir eder¹².

Eşlerden birinin diğer eşi evden kovması veya ortak konuttan ayrılmaya zorlaması ise, m. 164/1 c. 2’de bu eşin terk etmiş sayılacağı şeklinde hükme bağlanmıştır. Doktrinde buna hükmi terk denmektedir. Böyle bir durumda bir eşin diğerini kötü davranışlarıyla evden ayrılmaya zorlaması söz konusudur. Bir eşin kötü davranışları diğer eşte dövme ve vurmada olduğu gibi maddî bir etki doğurabileceği gibi hakaret ve kovmada olduğu gibi maneî bir etki de oluşturabilir. Örneğin ortak konuttan ayrılan eşin, evde kaldığı sürece aşığılanması ve hakarete maruz bırakılması yahut diğer eşin ortak konuta bir başka kadın getirmesi yahut kendi ana babasıyla birlikte yaşama zorlaması da evden ayrılmak için haklı sebep teşkil eder. Yine TMK m. 197’deki şartlara uygun şekilde birlikte yaşamaya ara verilmesi¹³ ve m. 171’e dayanılarak hâkim tarafından ayrılığa hükmedilmesi durumlarında da terk yoktur¹⁴.

2. Diğer Eşin Ortak Konutu Terk Eden Eşe “Eve Dön İhtarı” Çekmesi

Türk Medenî Kanunu m. 164’te düzenlenen ve kusura dayanan “terk” sebebiyle boşanma davasının açılabilmesi için ikinci şart ortak konutu terk eden ve dört aydır ortak konuta dönmeyen eşe diğer eş tarafından “eve dön ihtarı” çekilmesidir. Terk sebebiyle boşanma davası açmak isteyen eş, dört ayın sonunda hâkime veya notere¹⁵ başvurarak diğer eşe eve dön ihtarı çekmiş

¹² Akıntürk/Ateş Karaman, 255; Dural/Öğüz/Gümüş, prg. 608; Öztan, 667-668.

¹³ Türk Medenî Kanunu m. 197/1’de gösterilen şartlar gerçekleştiği takdirde esasen mahkeme kararı aranmaksızın eşlerden her birinin ayrı yaşama hakkına sahip olduğu belirtilmektedir. Ancak uygulamada eşler mahkemeye başvurarak bu durumu tespit ettirmektedirler. Özellikle eşlerin m. 197/II ve IV’te düzenlenen tedbirlerden yararlanması, bu durumun mahkeme kararıyla tespit edilmesine bağlı olduğundan, eşin ayrı yaşama hakkının bulunup bulunmadığının hâkim tarafından belirlenmesi kendi menfaatine olur (Yılmaz, 19-20). Ayrıca eşler arasında birlikte yaşamaya ara verilmesine ilişkin şartların oluştuğuna yönelik bir tespit hükmü, diğer eşin ortak hayatın haklı sebep olmaksızın terk edilmesi sebebiyle boşanma davası açmasını da önler (Benzer yönde bkz. Yılmaz, 21).

¹⁴ Akıntürk/Ateş Karaman, 255; Dural/Öğüz/Gümüş, prg. 608; Öztan, 667-668. Haklı sebeplere ilişkin ayrıntılı bilgi için bkz. Kandil, 57-67.

¹⁵ Noterler, 31.03.2011 tarihli ve 6217 sayılı Yargı Hizmetlerinin Hızlandırılması Amacıyla Bazı Kanunlarda Değişiklik Yapılmasına Dair Kanun m. 19/1 hükmü ile terk ihtarı çekmeye yetkili kılınmıştır (14.04.2011 tarihli ve 27905 sayılı R.G.).

olmalıdır¹⁶. Hâkim veya noter, esası incelemeye girişmeksizin yapacağı ihtarda terk eden eşe iki ay içinde ortak konuta dönmesi gerektiğini ihtar ederek dönmemesi hâlinde doğacak sonuçlar hakkında özellikle kendisine terk sebebiyle boşanma davası açılacağı hususunda uyarıda bulunur. Terk eden eşin adresi bilinmiyorsa, ihtar ilânen yapılır¹⁷. İçtihatlarla göre iki aylık sürenin başlangıcı ihtarın terk eden eşe tebliğ tarihidir. Hâkim ya da noter eve dönme parasının verilmesini de kararlaştırmışsa, iki aylık süre paranın alındığı tarihten itibaren başlar. Sadece eve dön ihtarının kendisine tebliğinden itibaren iki ay içinde ortak konuta dönmeyen eşe karşı terk sebebiyle boşanma davası açılabilir¹⁸. TMK m. 164'teki şartlar gerçekleştikten sonra, terk eden eşin ortak konuta dönmesi ya da dönme isteminde bulunması davayı etkilemez¹⁹. Bununla birlikte eve dön ihtarının samimi ve iyiniyetli olması gerekir; terk eden eşe ihtar çeken tarafın ortak hayata devam etmeyi gerçekten istemesi aranır. İhtarın haksız ve samimi olup olmadığı terk sebebiyle açılan boşanma davasında incelenir²⁰.

3. Eve Dön İhtarının Sonuçsuz Kalması: Ortak Konuta Dönmeme ya da Dönmeme Hakkının Kanıtlanamaması

"Eve dön" ihtarını tebliğ alan eş, iki aylık süre içinde ortak konuta dönerse kendisine karşı terk sebebiyle boşanma davası açılmaz. Eve dön ihtarını üzerine eve dönmeyen eş, terk sebebiyle açılan boşanma davasında ortak konutu terk etmekte haklı olduğunu da ispat edebilir²¹.

Yukarıda belirtildiği üzere eşlerden birinin hukuka aykırı fiilleri sonucunda diğerinin evi terk etmesi haklı sebep teşkil eder. Ayrıca eşlerden biri TMK m. 197/1 gereği, ortak hayat sebebiyle kişiliği, ekonomik güvenliği veya ailenin huzuru ciddi biçimde tehlikeye düştüğü sürece ayrı yaşama hakkına sahiptir. Bununla birlikte içtihatlarda kendisine eve dön ihtarını çeken eşin ortak konutu terk etmekte haklı bir sebebi olsa bile, hayat boyu ayrı yaşama hakkı bulunmadığı vurgulanmaktadır. Buna göre evlenme eşlere "birlikte yaşama yükümlülüğü" getirdiğinden, böyle hâllerde bile makul bir sürenin sonunda terkte haklılık ortadan kalkar ve ortak konutu haklı sebeple terk eden eşin

¹⁶ Eve dön ihtarının dört aylık süre dolmadan çekilmesi durumunda terke dayalı boşanma davasının reddi gerekir (Yargıtay 2. H.D. 3.10.2016 tarihli 1607/13333 sayılı kararı).

¹⁷ Akıntürk/Ateş Karaman, 255; Dural/Öğüz/Gümüş, prg. 614; Öztan, 669-671.

¹⁸ Akıntürk/Ateş Karaman, 256. Yargıtay 2. H.D. 8.01.1992 tarihli 4031/4236 sayılı karar içeriği için bkz. Öztan, 669-670; Dural/Öğüz/Gümüş, prg. 618.

¹⁹ Dural/Öğüz/Gümüş, prg. 623.

²⁰ Dural/Öğüz/Gümüş, prg. 621; Öztan, 673. Örneğin davacı terk sebebiyle boşanma davasında ayrıca evlilik birliğinin temelden sarsılması sebebine de dayandığından, ihtarın samimi olmadığı kabul edilmiştir (Yargıtay 2. H.D. 25.10.2004 tarihli 11271/12402 sayılı kararı).

²¹ Öztan, 674; Ayan, 52.

ortak konuta dönmemekte haklı olduğunu ispat etmesi gerekir²². Bu durum doktrinde terk için haklı sebebin ortadan kalkması ve buna rağmen eşin ortak konuta dönmemesi şeklinde ayrı bir şart olarak incelenmektedir. Ancak bu şarta örnek olarak yerinde bir şekilde bir eşin ortak konuttan çalışmak üzere ayrılmış olması ama işin bitmesine rağmen eve dönmemesi gösterilmektedir²³.

Kanaatimizce içtihatlar ile terk sebebiyle boşanma hükmüne eklenen ve doktrin tarafından da tasvip edilen bu şart zaman zaman adaletsiz sonuçlar doğurabilmiştir. Özellikle içtihatlarda terkin haklı olmasını sağlayan sebebin diğer eşin bu eşe uyguladığı kötü davranışlar olduğu hâllerde, ortak konutu haklı sebeple terk eden eşin ortak konuta dönmemekteki haklılığını ispatlayamadığı gerekçesiyle terk sebebiyle boşanmaya hükmedilmesi yerinde olmamıştır. Ayrıca içtihatlarda bu tür bir haklı sebeple ortak konutu terk eden eşe çekilen “eve dön ihtar” üzerine, terk eden eşin “evlilik birliğinin temelden sarsılması sebebiyle” açtığı boşanma davasının terk ihtarını sonuçsuz kılmaya yöneldiğinden hareketle dürüstlük kuralına aykırı görülerek reddedilmesi de ortak konutu terk etmekte haklı olan eşi mağdur etmiştir. Özellikle aşağıdaki hâllerde terk sebebiyle boşanmaya hükmedilerek terk sebebiyle boşanma davası açan eşin kendi kusurundan yararlanması ve terk sebebiyle boşanmadaki şekli şartların gerçekleştirilmesiyle kusurun karşı tarafa yüklenmesi “terk sebebiyle boşanma hükmünün” amacına aykırı sonuçlar doğurmuştur. Nitekim terk sebebiyle boşanmaya hükmedilmesiyle, karşı tarafın daha sonra açtığı yoksulluk nafakasına ve maddî ve manevî tazminata ilişkin talepler, bu tarafın terk eden taraf ve dolayısıyla boşanmada tamamen kusurlu taraf olması sebebiyle reddedilmiştir²⁴.

Yargıtay 2. H.D.’nin 29.01.2004 tarihli bir kararında “*Terk nedeniyle boşanma davasında davalının terkte haklılığını değil, eve dönmemekte haklı olduğunu kanıtlaması gerekir. Davacı koca ilk açtığı boşanma davasından 17.07.2001 tarihinde feragat etmiş ve bu tarihten dokuz ay geçtikten sonra 01.04.2002 tarihinde davalı kadına ihtar göndermiştir. Kovulma hadisesinin etkisi geçtikten ve ilk açılan davanın reddedilmesinden itibaren uzun bir süre geçtikten sonra davacının usulüne uygun şekilde ihtarına uymayan davalı kadın eve dönmemekte haklılığını kanıtlayamamıştır. Davanın kabul edilmesi*

²² Yargıtay 2. H.D. 12.05.1998 tarihli 4264/5745 sayılı kararında “*Müessir fiil olayından itibaren 11 ay gibi uzun süre geçmişse ihtar hukuki sonuç doğurur.*” sonucuna varmıştır. Aynı Daire, 25.03.1997 tarihli 1620/3267 sayılı kararında “*Boşanma davasında dövme ve kovmanın etkisinin devamlı olması kabul edilemez. Dövme ve kovmadan makul süre geçtikten sonra eşin ihtar çekmesi hâlinde başka neden yoksa müşterek haneye dönülmesi gerekir.*” şeklinde karar vermiştir. (Kararlar için bkz. **Kandil**, s. 62’de 77 ve 78 numaralı dipnotlar).

²³ **Dural/Öğüz/Gümüş**, prg. 610.

²⁴ Yargıtay 2. H.D. 6.03.2012 tarihli, 3651/4894 sayılı ve 30.09.2013 tarihli ve 8816/22271 sayılı kararı ile 22.01.2013 tarihli ve 14506/1327 sayılı kararı.

gerekirken reddi doğru değildir²⁵.

Yargıtay 2. H.D.'nin 27.09.2005 tarihli kararında ise, ortak konutu haklı sebeple terk eden eşin eve dönme ihtarı üzerine evlilik birliğinin temelden sarsılması sebebiyle boşanma davası açmasının dürüstlük kuralına aykırı olduğu vurgulanmıştır. Nitekim *"toplanan delillerden davalı kadının 2001 yılı Mart ayından beri eşinden ayrı yaşadığı anlaşılmaktadır. Fiili ayrılık dört yıla ulaşmıştır. Terkin haklı sebebe dayanmış olması, terk eden eşe süresiz olarak eve dönmeme hakkını bahşetmez. Terke dayalı davanın reddedilebilmesi için terkte haklılığın değil, eve dönmemekte haklılığın kanıtlanması gerekir (HGK'nun 26.01.1994 tarihli kararı). Davalı kadın ihtarına uymamakta haklılığını kanıtlayamamıştır. Kadına terke dayalı boşanma davası dilekçesi tebliğinden sonra evlilik birliğinin temelinden sarsılmasına dayanarak boşanma isteğinde bulunması dürüstlük kuralı ile bağdaşmaz. Mahkemece terke dayanan boşanma davasının kabulü gerekirken reddedilmesi doğru görülmemiştir.(...) Yerel mahkeme kararının bozulmasına karar verilmesi gerekir²⁶."*

Yerel mahkemeler sıkça ve haklı bir şekilde Yargıtay özel dairesinin yukarıdaki gerekçelerle verdiği bozma kararlarına uymayarak kendi kararında direnme yolunu tercih etmişler ve böylece Yargıtay'ın özel dairesinin terk sebebiyle boşanmaya ilişkin bu yerleşik içtihadının Yargıtay Hukuk Genel Kurulu önünde değerlendirilmesinin yolunu açmışlardır.

Ne var ki bir süre Yargıtay Hukuk Genel Kurulu da özel dairesinin bozma kararını yerinde bulmuştur. *"Öte yandan terk hukukî sebebine dayalı boşanma davasında, müşterek haneyi terk eden eşin, terkte haklılığını değil, davete uymamada haklılığını kanıtlanması gerekmektedir (H.G.K.'nin 14.2.2001 gün 2011/2-122 E 2001/116 K. ile 3.2.1999 gün 1999/2-54 E 1999/56 K. sayılı kararları). (...) Bu açıklamaların ışığında somut olay değerlendirildiğinde; davalının ihtarına icabet etmemesinin haklı nedene dayandığının kanıtlanamadığı, dolayısıyla kanunen korumaya değer bir sebep olmadığı hâlde ortak konuta dönmediğinin anlaşılmasına göre Türk Medenî Kanunu'nun 164. maddesi koşulları olduğundan, bozma kararında açıklanan gerektirici nedenler uyarınca, H.G.K.'nce da benimsenen Özel Daire bozma kararına*

²⁵ Yargıtay 2. H.D. 29.01.2004 tarihli ve 133/1146 sayılı kararı için bkz. **Kandil**, 122-123.

²⁶ Yargıtay 2. H.D. 27.09.2005 tarihli ve 11274/12936 sayılı kararı için bkz. **Kandil**, 109-110. Benzer yönde bir başka kararda *"Toplanan delillerden eşlerin fiil ayrılıklarının Ekim 2000'de gerçekleştiği, kocanın davalıya 2.4.2001'de ihtar gönderdiği, bu ihtarın davalı kadına 8.4.2001'de tebliğ edildiği ve terk sebebiyle davanın ise 18.07.2001'de açıldığı anlaşılmıştır. İhtarın şeklinde ve sürelerinde yasaya aykırılık bulunmamaktadır. Kadın haklı sebeple eve dönmeyi ispat edememiştir. Ekim 2000'deki dövme hadisesinin kadın üzerindeki etkisi de geçtikten sonra ihtar istenmiştir. Davalının Ekim ayından itibaren 11 ay geçtikten sonra ve kocasının boşanma davası dilekçesi kendisine tebliğ edildikten sonra evlilik birliğinin temelden sarsılmasına dayalı boşanma davası açması dürüstlük kuralıyla bağdaşmaz. (Yargıtay 2. H.D. 10.02.2005 tarihli ve 443/1797 sayılı kararı için bkz. **Kandil**, 113).*

uyulmak gerekirken, boşanma davasının reddine dair kararda direnilmesi usul ve yasaya aykırıdır.²⁷

Yargıtay Hukuk Genel Kurulu önüne direnme sonrasında 2013 yılında gelen bir başka olayda da benzeri bir karar verilmiştir. *“İhtar kararı yasaya uygun ve geçerli değilse diğer koşullar incelenmeden salt bu nedenle dava reddedilmeli; ihtar kararının yasaya uygun olması halinde ise, eve haklı sebeple dönmediğini ispat yükünün davalıya ait olduğu da gözetilerek, davanın esasına ilişkin incelemeye geçilmeli; davacının ihtar isteğinde samimi olup olmadığı, davalının da ortak konuta dönmemesinde haklı olup olmadığı üzerinde durulmalıdır. (..) Davalının kanunen korunmaya değer bir sebep olmadığı hâlde ortak konuta dönmediğinin anlaşılması karşısında, Hukuk Genel Kurulunca da benimsenen Özel Daire bozma kararına uyulmak gerekirken, önceki kararda direnilmesi usul ve yasaya aykırıdır.²⁸”*

Bunun üzerine Yargıtay 2. H.D. de terk sebebiyle boşanmaya ilişkin olarak, Yargıtay Hukuk Genel Kurulu tarafından da tasvip edilen yerleşik içtihadı doğrultusunda karar vermeye devam etmiştir. Daha yeni tarihli bir kararında benzer şekilde *“Kadının 2012 yılının Temmuz ayında eşini terk ettiği, kocanın 3.12.2012 günü mahkemeye başvurarak eşinin eve dönmesi için ihtar çekilmesini istediği, istek doğrultusunda verilen ihtar kararının kadına 17.12.2012 tarihinde tebliğ edildiği yapılan soruşturma ve toplanan delillerden anlaşılmaktadır. Terk sebebine dayanan boşanma davasının reddedilebilmesi için terk etme konusunda haklı olmak yetmez, usulüne uygun ihtar tebliğine rağmen ihtar edilen eşin haklı bir sebeple aile birliğine dönmediğinin gerçekleşmesi gerekir. Davacı-davalı (kadın) ihtarla rağmen dönmemesinde haklı olduğunu ispatlayamamıştır. Kocanın ihtar isteğinin samimi olmadığını gösteren bir delil de bulunmamaktadır. Kadının ihtar tebliği üzerine Türk Medenî Kanununun 166/1. maddesine dayanarak boşanma davası açmış olması, ihtar süresi içinde dava açmasını haklı kılan başka sebep ve olgular bulunmadıkça, dürüstlük kuralına (TMK madde 2) aykırı olup, bu davanın açılmış olması, onu ayrı yaşamakta haklı kılmaz. O hâlde, Türk Medenî Kanununun 164. maddesinde yer alan boşanma sebebinin gerçekleştiği gözetilerek kocanın boşanma davasının kabulü, kadının boşanma davasının ise reddi gerekirken, yazılı şekilde hüküm tesisi hatalı olup bozmayı gerektirmiştir.²⁹”*

2015 yılında Yargıtay Hukuk Genel Kurulu önüne direnme üzerine gelen bir olayda ise, Yargıtay Hukuk Genel Kurulu özel dairenin terk sebebiyle boşanma hükmüne ilişkin yerleşik içtihadına katılmamış ve yerel mahkemenin direnme kararını onamıştır. Bu kararda diğer eşe maddî ve manevî cebir uygulayarak

²⁷ Yargıtay H.G.K. 05.12.2012 tarihli 2-636/1073 sayılı kararı.

²⁸ Yargıtay H.G.K. 16.01.2013 tarihli, 2-686/67 sayılı kararı.

²⁹ Yargıtay 2. H.D. 27.02.2014 tarihli 21288/4048 sayılı kararı.

ortak konutu terk etmesine sebep olan eşin, ortak konuttan ayrılan eşe bir süre sonra eve dön ihtarı çekerek terk sebebiyle boşanma davası açamayacağı sonucuna varılmıştır. Nitekim TMK m. 164/I c. 2'de böyle bir ihtimalde ortak konuttan ayrılan değil, diğerini ortak konutu terke zorlayan eşin terk eden eş sayılacağı düzenlenmiştir. Özellikle böyle bir durumda ortak konuttan ayrılan eşin kendisine eve dön ihtarı çekilmesinden sonra evlilik birliğinin temelden sarsılması sebebiyle boşanma davası açmasının dürüstlük kuralına aykırı olmadığı da tespit edilmiştir. Kanaatimizce terk sebebiyle boşanma davalarında yerleşik içtihat hâline gelmesi gereken bu Yargıtay Hukuk Genel Kurulu kararının içeriği aşağıda detaylı bir şekilde gösterilmektedir.

C. Yargıtay Hukuk Genel Kurulu'nun Terk Sebebiyle Boşanmaya İlişkin Yerleşik İchtihat Hâline Gelmesi Gereken Kararı

1. Yerel Mahkemenin Kararı³⁰

Davacı (kadın), davalının (kocanın) eve dön ihtarının kendisine tebliğinden hemen sonra evlilik birliğinin temelinden sarsılması sebebiyle boşanma davası açmıştır. Bu davada davacı, 07.11.1981 tarihinde evlendiklerini, bu evlilikten K.ve B. isimli müşterek reşit çocuklarının bulunduğunu, davalı ile aralarında yıllardan beri süregelen huzursuzluk ve geçimsizlik ortamının mevcut olduğunu, davalının evlilik birliğinin gereklerini yerine getirmediğini, alkol düşkün olduğunu, evliliğin başlarından itibaren evin geçimini tek başına sağlamaya çalıştığını, son olayda da davalının kendisini evden kovması nedeni ile ayrı yaşadıklarını belirterek hem boşanmalarını hem de maddî ve manevî tazminat talep etmiştir.

Davalı (koca) ise, davacının iddialarının tamamen haksız ve yersiz olduğunu, davacının 5 yıl önce müşterek haneyi terk edip gittiğini, kendisinin evlilik süreci içerisinde ailesini gelirine göre iyi yaşatmaya çalıştığını, şeker hastalığı sebebi ile alkol tüketme alışkanlığının olamayacağını belirterek davanın reddini savunmuş, birleştirilmiş terk sebebiyle açılan boşanma davasında ise, karısının kendisine şeker (diabet) teşhisi konduktan sonra ve 5 yıl önce ortak konutu terk ettiğini, davalının terk ihtarının kendisine tebliğ edilmesinden kısa bir süre sonra boşanma davası açtığını belirterek TMK m. 164 uyarınca boşanmalarına, maddî ve manevî tazminatın tahsiline karar verilmesini istemiştir.

Yerel mahkeme 03.10.2011 tarihinde tarafların evlilik birliğinin temelden sarsılmasına dayanarak boşanmasına ve boşanmaya sebep olan davranışlardaki kusuru sebebiyle davalı kocanın davacıya maddî ve manevî tazminat ödemesine karar vermiştir. Davalı kocanın birleşen davadaki terk sebebiyle boşanma talebinin reddi ile davalının bu davada talep ettiği maddî ve manevî tazminat taleplerinin de reddine karar vermiştir.

³⁰ Ankara 3. Aile Mahkemesi'nin 01.04.2013 tarihli ve 172/360 sayılı kararı.

2. Yargıtay 2. Hukuk Dairesi'nin Temyiz Üzerine Bozma Kararı

Yargıtay 2. Hukuk Dairesi, 12.09.2012 tarihli ve 642/1305 sayılı kararında, tarafların beş yıldır ayrı yaşadıklarını belirtmiştir. Ardından davacı kadının 09.04.2010 tarihli eve dön ihtarını kendisine tebliğ edildiği gün evlilik birliğinin temelden sarsılmasına dayanarak boşanma davası açmasının terke dayalı boşanma davasını sonuçsuz bırakmaya yönelik olup dürüstlük kuralına aykırı olduğunu belirtmiştir. Davacı eve dön ihtarını sonrasında eve dönmemiş ve eve dönmemekte haklılığını da kanıtlayamamıştır. Bu sebeple yerel mahkemenin kararının bozulmasına ve dosyanın yerel mahkemeye gönderilmesine karar verilmiştir.

3. Yargıtay Hukuk Genel Kurulu'nun Direnme Üzerine Onama Kararı

Yerel mahkeme bozma sonrasında önceki kararında direnmiştir.

Direnme kararı temyiz edilmiş ve direnme sonrası temyiz incelemesi Yargıtay Hukuk Genel Kurulu tarafından yapılmıştır. Hukuk Genel Kurulu tarafından, 13.03.2015 tarihli 2-1688/1032 sayılı kararında, uyuşmazlık öncelikle davacı kadının davalı tarafın eve dön ihtarından sonra evlilik birliğinin temelinden sarsılması sebebiyle dava açmasının dürüstlük kuralıyla bağdaşıp bağdaşmadığı hususuna hasredilmiştir.

Ardından terk sebebiyle boşanma davası açmanın şartları 743 sayılı Türk Kanunu Medenisi m. 132 ve ardından 4721 sayılı Türk Medenî Kanunu m. 164 kapsamında belirlenmiştir. Bu yapılırken 4721 sayılı kanun ile terk sebebiyle boşanma hükmüne eklenen *“Diğerini ortak konutu terk etmeye zorlayan veya haklı sebep olmaksızın ortak konuta dönmesini engelleyen eş de terk etmiş sayılır.”* cümlesi üzerinde durulmuştur. Türk Medenî Kanununda bu düzenleme sonrasında diğer eş terke zorlayan veya eve dönmeyi engelleyen eşin *“terk nedeniyle boşanma davası”* açma hakkı bulunmadığı sonucuna varılması gerektiği ve bu durumun bu düzenlemenin konuluş amacına da uygun olduğu sonucuna varılmıştır. *“Tüm dosya kapsamından ve yukarıdaki açıklamaların ışığında somut olay değerlendirildiğinde; davacı kadının gösterdiği tanıkların beyanları ve dosya kapsamına göre, davalı eşin, davacı olan eşini ortak konutu terke zorladığı sabittir. Bu durumda yerel mahkemenin tarafların 4721 sayılı Türk Medenî Kanunu'nun 166/1. maddesi uyarınca boşanmalarına ilişkin hükümde direnmesi usul ve yasaya uygun olup, yerindedir.”*³¹

³¹ Yargıtay Hukuk Genel Kurulu'nun 13.03.2015 tarihli 2-1688/1032 sayılı kararı.

III. YARGITAY HUKUK GENEL KURULU KARARININ DEĞERLENDİRİLMESİ VE SONUÇ

Yargıtay Hukuk Genel Kurulu bu kararında, yerinde bir şekilde, terk ihtarı gönderen eşin kovması, dövmesi vb. sebeplerle ortak konuttan ayrılan eşin kendisine tebliğ edilen “eve dön ihtarı” sonrasında “evlilik birliğinin temelden sarsılması sebebiyle” boşanma davası açmasını, önceki yerleşik içtihadı aksine, dürüstlük kuralına aykırı görmemiştir. Bu gelişme umut verici görünmektedir. Zira ortak konutu diğer eşin maddî veya manevî cebri sonucunda terk eden eşin kendisine “eve dön ihtarı” gönderilmesinden sonra “evlilik birliğinin temelden sarsılması sebebiyle” boşanma davası açmış olmasını dürüstlük kuralına aykırı gören önceki içtihatların anlaşılması mümkün değildir³².

Kanaatimizce bu kararın terk sebebiyle boşanma hükmünde yerleşik içtihat hâline gelmesi durumunda, terk sebebiyle açılan boşanma davalarındaki yukarıda içeriği gösterilen adaletsiz sonuçların da önüne geçilmiş olacaktır. Nitekim Yargıtay 2. H.D. de Yargıtay Hukuk Genel Kurulu'nun yeni içtihadı doğrultusunda karar vermiştir³³. Ne yazık ki diğer eşin zorlamasıyla ortak konuttan ayrılmak zorunda kalan eşe, diğer eş tarafından bir süre sonra “eve dön ihtarı” çekilmesine ve terkte haklılığın makul bir süre ayrı yaşama hakkı vereceği gerekçesine dayanılarak terk sebebiyle boşanmaya hükmedilmesine ilişkin önceki içtihatlar, terke zorlayan eşin kendi kusurundan yararlanması sonucunu doğurmuştur.

Yargıtay Hukuk Genel Kurulu'nun bu kararının terk sebebiyle boşanma davalarında yerleşik içtihat hâline gelmesi durumunda şöyle bir durumla karşılaşılabilir. Hukuk düzeni, ortak konutu diğer eşin maddî veya manevî cebri sonucunda terk eden ve dolayısıyla terkte haklı olan ve kanun hükmü icabı terk edilmiş sayılan eşin kendisini “terk sebebiyle” yahut “evlilik birliğinin temelden sarsılması” sebebiyle boşanma davası açmaya zorlamaz³⁴. Bu durumda terk edilmiş sayılan eşin aradan uzun süre geçmesine rağmen boşanma davası açmaması hâlinde, bu eşi terke zorlayan eş de “terk sebebiyle boşanma davası” açamayacaktır. Ayrıca eşini ortak konutu terke zorlayan eşin “evlilik birliğinin temelden sarsılması sebebiyle” açtığı muhtemel bir boşanma

³² Ortak konutu eşinin maddî cebri sebebiyle terk eden ve eşinin eve dön ihtarı çekmesinden (15.11.2011) sonra ama ihtar kendisine tebliğ edilmeden (tebliğ tarihi: 29.03.2011) önce 18.03.2011 tarihinde “evlilik birliğinin temelden sarsılması sebebiyle” boşanma davası açan eşin davası dürüstlük kuralına aykırı bulunmamıştır (Yargıtay 2.H.D. 13.03.2013 tarihli 20678/6745 sayılı kararı). Oysa bir başka kararda salt kadının “eve dön ihtarı” tebliği üzerine Türk Medenî Kanunu 166/1. maddesine dayanarak boşanma davası açması ihtar süresi içinde dava açmasını haklı kılan başka sebep ve olgular bulunmadıkça dürüstlük kuralına aykırı görülmiştir (Yargıtay 2. H.D. 27.02.2014 tarihli 21288/4048 sayılı kararı).

³³ Yargıtay 2. H. D. 13.01.2016 tarihli 25093/462 sayılı ve 15.06.2017 tarihli 18628/7501 sayılı kararı.

³⁴ Öztan, 674.

davasında, davacının kusuru daha ağır olduğundan, TMK m. 166/II c. 1 gereği (terk edilmiş sayılan) davalının açılan davaya itiraz hakkı bulunmaktadır. Böyle bir ihtimali hâkim dikkatle değerlendirmelidir. Kanaatimizce terke zorlama sonrasında eşler arasındaki ortak hayatın uzun süre kurulamaması hâlinde, davalı eşin bu uzun süreçte “terk” ya da “evlilik birliğinin temelden sarsılması” sebebiyle boşanma davası açmamış olması göz önünde bulundurulmalıdır. Özellikle davalının kendisini ortak konutu terke zorlayan eşin açtığı boşanma davasında salt ona zarar vermek amacıyla, davacının daha kusurlu olması sebebiyle davaya itiraz etmesi hâlinde, hâkim tarafından TMK m. 166/II gereği bu itirazın hakkın kötüye kullanılması niteliğinde olduğu tespit edilebilir. Böyle bir evliliğin devamında ne davalı ne de çocuklar bakımından korunmaya değer bir yarar kalmamışsa boşanmaya karar verilebilir³⁵. Şu hâlde uyguladığı maddî ve manevî cebriyle diğer eş ortak konutu terke zorlayan eşin uzun süre ortak konuta dönmeyen eşine karşı başvurabileceği yollardan biri, TMK m. 166/I’de düzenlenen “evlilik birliğinin temelden sarsılması” sebebiyle boşanmadır³⁶.

Terk etmiş sayılan eşin evlilik birliğini sona erdirmek için başvurabileceği yollardan bir diğeri ise, TMK m. 166/IV’te düzenlenen ve eşlerden ikisine de kusur yüklemeyen eşler arasındaki “ortak hayatın kurulamaması” sebebiyle boşanmadır. Bununla birlikte yukarıda da vurgulandığı üzere, Türk hukukunda, modern hukuk düzenlerinin aksine, fiilî ayrılığa dayalı olarak boşanmaya hükmedilebilmesi için önceden açılmış ve ret ile sonuçlanmış (ya da feragat edilmiş³⁷) bir dava aranmaktadır. Ayrıca bu ret kararının kesinleşmesinden itibaren üç yıl geçmesine rağmen eşler arasındaki ortak hayatın kurulamaması gerekir. De lege lata, hâkim ancak bu şartlar gerçekleştiği takdirde bu sebeple boşanmaya hükmedebilir. De lege feranda, Türk kanun koyucusu önceden açılmış ve reddedilmiş bir boşanma davası aramaksızın eşler arasındaki ortak hayatın belirli süre kurulamamış olmasını kusura dayanmayan bir boşanma sebebi olarak düzenlemelidir.

³⁵ Doktrinde bu durum hakkın kötüye kullanılmasına çarpıcı bir örnek olarak değerlendirilmiştir (Öztañ, 692; Dural/Öğüz/Gümüş, prg. 645).

³⁶ Evlilik birliğinin temelinden sarsılması sebebiyle açılacak boşanma davasında davalının kusurlu olması gerekmediğinden doktrinde Yargıtay’ın aksi kararları eleştirilmiştir (Dural/Öğüz/Gümüş, prg. 641, dn. 246). Yargıtay’ın bu husustaki yerleşik içtihadı için bkz. *Türk Medenî Kanunu 166/1-2. maddesine dayalı olarak açılan davada boşanmaya karar verebilmek için, davalının az da olsa kusurunun varlığının kanıtlanması ve en azından Türk Medenî Kanunu 166/2. maddesindeki boşanma koşullarının gerçekleşmesi gerekir* (Yargıtay 2. H.D. 06.03.2012 tarihli 3651/4894 sayılı ve 25.02.2013 tarihli 18861/4766 sayılı kararı).

³⁷ Doktrinde davadan feragat davasının “reddi” ile eş tutan Yargıtay kararları eleştirilmektedir (Dural/Öğüz/Gümüş, prg. 662).

KAYNAKÇA

- Akıntürk, Turgut/Ateş Karaman, Derya: Türk Medeni Hukuku, İkinci Cilt, Aile Hukuku, 14. Baskı, 2012, İstanbul.
- Ayan, Nurşen: "Terk Nedeniyle Boşanma", Selçuk Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi, 2007, C. 15, Sa. 1, s. 39-54.
- Ceylan, Ebru: "Türk ve İsviçre Hukukunda Boşanmanın Hukuki Sonuçları", 2006, Galatasaray Üniversitesi Yayınları, İstanbul.
- Coelho, Clarisse/Garaupa, Nuno: "Do Divorce Law Reforms Matter for Divorce Rates? Evidence from Portugal", Journal of Empirical Legal Studies, vol. 3, iss:3, pp. 525-542, 2006.
- Dural, Mustafa/Öğüz, Tufan/ Gümüş M. Alper: Türk Özel Hukuku C. III Aile Hukuku, 11. baskı, 2016, İstanbul.
- González, Liberted/ Viitanen, Tarja: The Effect of Divorce Laws on Divorce Rates in Europe, IZA Discussion Paper No: 2023, Mart 2006.
- Guillod, Olivier: "Switzerland, A New Divorce Law for the Millenium", Heinonline, 2000 In'l Surv. Fam. L., pp. 357-368 (e.t. 17.03.2018).
- Hausheer, Heinz. (Ed. ve çev. Ali Çivi/ Denise Unkan) "Yeni İsviçre Boşanma Hukuku'nun Önemli Yenilikleri", İsviçre Medeni Kanunu ve Borçlar Kanununun Alınışının 80. Yılı, İstanbul, s. 29-52.
- Kandil, Seher: Türk Hukukunda Terk Sebebiyle Boşanma (TMK m. 164), Seçkin Kitabevi, Ankara, 2006.
- Oktay Özdemir, Saibe: "Türk Boşanma Sisteminde Revizyon İhtiyacı", MHB, Yıl: 35, Sa. 1, 2015, s. 29-46.
- Öztan, Bilge: Aile Hukuku, 6. Baskı, Turhan Kitabevi, Ankara 2015.
- Yılmaz, Canan: Türk ve İsviçre Medeni Kanunlarına Göre Birlikte Yaşamaya Ara Verilmesi, Adalet Yayınevi, Ankara 2016.
- T.C. Aile ve Sosyal Politikalar Bakanlığı Aile ve Toplum Hizmetleri Genel Müdürlüğü, Türkiye Boşanma Nedenleri Araştırması TBNA 2014, https://ailetoplum.aile.gov.tr/data/54292ce0369dc32358ee2a46/tbna2014_kitap.pdf.
- Yargıtay kararları için bkz. Kazancı İçtihat Bilgi Bankası (<https://www.kazanci.com.tr/>) ve <https://emsalyargitay.gov.tr>.